

Közzétéve a *Beszélő* oldalon (<http://beszelo.c3.hu> (<http://beszelo.c3.hu>))

Címlap (/) > E-kikötő (/e-kikoto) > Emléknym (/e-kikoto/emleknym) > Szegénypolitika versus szociálpolitika – széljegyzetek

Szegénypolitika versus szociálpolitika – széljegyzetek

Győri Péter (<http://beszelo.c3.hu/szerzok/gyori-peter>) ^[1] 2014. február 22.

Ottília '70

 [gyori_mindennapi.jpg](http://beszelo.c3.hu/files/gyori_mindennapi.jpg) (http://beszelo.c3.hu/files/gyori_mindennapi.jpg) ^[2]

Párhuzamos bibliográfiák – kronológiai rendben (<http://beszelo.c3.hu/keretes/parhuzamos-bibliografiak-%E2%80%93%93-kronologiai-rendben>) ^[3]

Amikor 1981-ben a MTA Szociológiai Kutató Intézete megbízást kapott, hogy öt éves kutatómunkával kidolgozza a szociálpolitika hosszú távú fejlesztését megalapozó koncepciót (sic!), ez – ahogy Ferge Zsuzsa fogalmazta a kutatás eredményeit összegző kötet bevezetőjében¹ ([/print/13793#sdfootnote1sym](http://print/13793#sdfootnote1sym)) – kimondva-kimondatlanul a szociál- és társadalompolitika politikai megítélésének és elfogadásának változásával függhetett össze. Kemény István ekkor már négy éve Párizsban élt emigrációban, miután 1973-ban – szegény- és cigánykutatásai befejezését követően – publikációs tilalom alá helyezték és eltávolították ugyanebből az Intézetből, ahogy mennie kellett az Intézetből és az országból is Szelényi Ivánnak, 1975-ben, Konrád Györggyel írt közös munkájuk miatt² ([/print/13793#sdfootnote2sym](http://print/13793#sdfootnote2sym)).

Mire az MSZMP KB elszánta magát, hogy óvatos (elterelésnek szánt?) megbízást adjon a tudomány hivatalos képviselőinek egy – ismétlem – hosszú távú koncepciót megalapozó kutatásra, addigra már, 1979-től javában működött a Szeta, a Szegényeket Támogató Alap, léteivel, tevékenységével, számos akciójával nem kevésbé provokálva a fennálló rendszer hatalombirtokosait. Ilyen körülmények között csöppentem magam is – Krémer Balázssal és Závada Pállal együtt, pályakezdő kutatóként – 1982-ben a MTA Szociológiai Kutató – Ferge Zsuzsa és részben Szalai Júlia által vezetett – Társadalompolitikai Csoportjába, úgy is, mint a Szeta tagja, Ottília ifjú barátja. E számomra meghatározó két műhely tagjaként, e két bonyolult és kiemelkedő ember tanítványaként részese és tanuja lehettem számtalan, a hazai szociális politikát befolyásolni kívánó eszmecserének, útkeresésnek, soha meg nem írt polémiának és a politikát, szociális politikát alakító munkálatoknak, tevékenységeknek.

Ebből a látószögből szeretnék most néhány gondolatot a szegénypolitika és a szociálpolitika között feszülő hazai dilemmákról megfogalmazni.

Tegyük fel újra meg újra a kérdést, volt-e az államszocialista rendszernek szociálpolitikája? És volt-e a rendszerváltás utáni kormányoknak valamiféle szociálpolitikája, mely hivatott volt a források újraelosztásán keresztül a piaci és egyéb egyenlőtlenségeket csökkenteni? Bármily kritikusán is ítéljük meg e politikákat, röviden és tömören azt kell mondanunk, hogy mindkét korszakban volt, és van működő szociálpolitika. Ennek ellenére azt látjuk, hogy az egyenlőtlenségek a társadalomban nem csak, hogy fennmaradnak, de akár erősödnek, növekednek is. De ami ennél jóval problematikusabb, hogy hazánkban az elmúlt immár sok-sok évtizeden keresztül úgy lehetett működtetni a források úgymond szociális újraelosztását, hogy abból sokszor, mondhatjuk nyugodtan, *rendszerszerűen* éppen a legalul lévők, a szegények, a legszegényebbek maradtak ki. Éppen ők maradtak és maradnak ki mind a mai napig az úgy nevezett jóléti transzferek áldásaiból, ezzel is növelve leszakadásukat, végső soron kiilleszkedésüket. Sokan emlegetik manapság a “perverz újraelosztást”, amikor a megtermelt és elvont erőforrások újraelosztásából a jobb helyzetben lévők nagyobb arányban részesülnek, mint a rosszabb helyzetben lévők. De vajon nem találunk-e markáns példákat a kicsit távolabbi múltból is a “perverz újraelosztásra”? Gondoljunk csak arra, hogy a hatalmas erőforrásokat elvonó és újraelosztó “jóléti” állami lakásépítésből, infrastruktúra-fejlesztésből mennyire is részesültek a falvak lakói? Az ingyenes oktatás és egészségügy, vagy éppen a szociális szolgáltatások akár jelenleg is mennyire és milyen minőségben hozzáférhetően a szegények, a legszegényebbek számára? Hosszan sorolhatnánk azokat a példákat, elemzéseket, melyek alátámasztják, hogy a hazai jóléti újraelosztás rendszerei, a megvalósult szociálpolitika mechanizmusai hozzájárultak és hozzájárulnak a szegénység újratermelődéséhez, sőt elmélyüléséhez.

Meglátásom szerint ez az ellentmondás feszül a mögött a – kimondott, vagy kimondatlan, de bizonyosan máig meg nem vitatott – aszimmetrikus polémia mögött, mely a szegénypolitika és a szociálpolitika között húzódik.

Léniük és egy másik már ma ismert, gyakorlati célra lehet a univerzális (a középosztályra is kiterjedő)

ellátásokkal enyhíteni a leszakadó szegények helyzetén, vagy az univerzális eszközök erre alkalmatlanok (nota bene forrás sincs annyi) és a rászorultsági elv, a pozitív diszkrimináció elve alapján kell megpróbálni jól célzott módon erőforrásokhoz, szolgáltatásokhoz juttatni a leszakadtakat? Melyik hogyan stigmatizál, rekeszt ki, vagy éppen zár be jobban, melyiknek mi a társadalmi és nem mellesleg gazdasági hatása? Ott feszül ez a polémia már a 80-as évek reform-közgazdász – reform-szociálpolitikus vitáiban, koncepcióiban, majd folytatódik a rendszerváltás után mind a mai napig. Folytatódik, miközben folyamatosan újabb és újabb áthallások, csúsztatások, konnotációk termelődnek és terhelik meg gondolkodásunkat: rászorultsági elv, szegénypolitika, liberalizmus egyfelől, univerzális elosztási elv, szociálpolitika, államközpontúság csúsznak össze másfelől. De ma már a nyíltan szegényellenes univerzális államközpontú szociálpolitikára is van példánk.

Ha ennyi idő távlatából visszatekintünk a szociálpolitikát alakítani kívánó hazai műhelyek útágazásaira, akkor azt látjuk, hogy a - Hajnal István történelemszemléletéig visszanyúló - Kemény-iskolában nevelkedett szociológusok gondolkodásának a középpontjában a múlt és jelen társadalmi struktúrájának szövedékébe beágyazott egyes emberek, szervezetek, intézmények állnak. A szegénység is a múltbeli és jelen idejű társadalmi viszonyrendszerek, ítéletek és előítéletek által meghatározott életformaként, élethelyzetként jelenik meg. Ebben a gondolatvilágban mind a meglévő értelmezésének, mind a meglévő megváltoztatásának a középpontjában maga a társadalom áll, a társadalom tagjai, a kisközösségek szövedékei, azok az eszmék, normák, szokások és erőviszonyok, melyeket a társadalom magából kitermel.

Ezért, ha a szegénység enyhítéséről, csökkentéséről beszélünk, akkor - e szerint a megközelítés szerint - az csak a társadalmi normák, a szegénységet funkcionálisan is kitermelő és fenntartó mélystruktúrák és erőviszonyok megváltoztatásán keresztül érhető el. Innen nézve a szociálpolitika ezeknek az erőviszonyoknak, társadalmi normáknak van alárendelve, ezek leképeződése, mintegy következménye. (Innen végiggondolva, nem nehéz eljutni a meglévő erőviszonyokat gúzsba kötő politikai rendszer alapvető megváltoztatása szükségességének a gondolatáig.)

E világlátással is összefügghet az a – szerintem nem kis részben morális – felismerés, hogy a terepen mozgó, megértő-leíró társadalomkutató is cselekvő, aktív alakító részese lehet a társadalmi erőviszonyoknak. Vagy még praktikusabban, ha segítséget kérnek tőle azok, akiket ő „csak vizsgál”, akkor ezt a segítséget nem háríthatja át olyan nagy rendszerekre, melyekről tudja, hogy valójában nem nyújtanak segítséget az arra rászorulóknak (sőt).

E morális, de egyben strukturális felismerés hatására a megértő-elemző társadalomkutatók egy csoportja maga kezd el szerveződni, olyan, valóban civil, plebejus társadalmi szerveződést működtetni (a Szegényeket Támogató Alapot), mely közvetlenül, megfogható módon segítséget nyújt a kitaszítottaknak, szegénységben élőknek, miközben folyamatosan hatni próbál a fennálló erőviszonyokra, társadalmi normákra is.³ (/print/13793#sdfootnote3sym)

A hazai szociálpolitikát alakítani kívánó másik jelentős, az Akadémia égisze alatt működő műhely merőben más dimenziók között mozgott. Kutatásait, akár az úgymond „többszörösen hátrányos helyzet újratermelődésére” irányuló, akár az említett „szociálpolitikai koncepciót megalapozó” kutatásait az MSZMP KB által vezérelt Minisztertanács megrendelésére készítette és annak asztalára tette le kimunkált javaslatait. Ezt az irányzatot sokkal inkább jellemezte az államközpontú gondolkodás, mely a meglévő berendezkedés fölülről történő, mintegy „felvilágosult abszolutista” megváltoztatására, megreformálására helyezte a hangsúlyt, alapvetően normatív elvárások és érvek mentén haladva.⁴ (/print/13793#sdfootnote4sym) Ennyiben ez az irányzat talán jobban hasonlított egy olyan „társadalom-mérnöki” gondolkodáshoz, mely a szociálpolitikai intézményrendszerek, mint középszintű rendszerek (szabályozás, finanszírozás, szervezeti rendszer) átalakítására fókuszál, s ehhez képest „csupán” peremfeltételként, így-úgy megoldandó problémaként jelennek meg a meglévő erőviszonyok, a szervült történelmi gyökerek. a meglévő hatalmi berendezkedés, politikai rendszer.

Meglátásom szerint érdekes asszimetria jellemzi e két iskola szegénypolitikához és szociálpolitikához való viszonyát. Utóbbi irányzat igen karakterisztikusan elutasít, legalább is teoretikusan mindent, ami szegénypolitika, vagy ahhoz akárcsak hasonlatos, s kizárólag a felvilágosult, vagy mai szóval „jó állam” szociálpolitikájában, társadalompolitikájában hisz. A másik irányzat nem az elutasítás és a hit ilyen dimenzióiban gondolkodik. „Állam koncepcióját” máshonnan, az alulról jövő, társadalomból építkező erőviszonyokra építi, mely esélyt adhat a szegénységet is csökkentő szociálpolitika kialakítására, működtetésére.⁵ (/print/13793#sdfootnote5sym) Miközben elutasítja az állam kontrollját a társadalom felett, aközben hangsúlyozza a társadalom kontrolljának fontosságát az állam felett. A jóléti politika pótszereként szerveződő állami szegénypolitikát ez az irányzat is kritikával illeti, de sokkal megértőbben tekint az állami politikává nem szerveződő társadalmi szegénységítésre, mi több, koncepcionálisan is aktívan épít az önkéntes társadalmi szolidaritásra, az ennek keretét nyújtó szerveződésekre.

Ezek az irányzatok máig élő megközelítési módokat modelleznek, miközben lényeges átjárások is megfigyelhetők ezen irányzatok, illetve irányzatokat képviselők gondolkodása között.⁶ (/print/13793#sdfootnote6sym) Ezek az irányzatok képviselői is hosszú utat jártak be személyesen munkásságuk során. Csak megemlítem,

hogy - a saját, szubjektív benyomásom szerint - Kemény István pályája Hajnal Istvántól, a történelembe ágyazott megértő szociológiától a beavatkozó, normatív, imperatív liberalizmusig ívelt hosszú munkássága alatt. Solt Otília pályája az elemző kutatótól, a cselekvő és szervező rendszerkritikusra át a plebejus, szociálliberális parlamenti képviselőig, publicistáig, társadalompolitikusig jutott. Ferge Zsuzsa pedig a Kemény Istvánnal és Mód Aladáréval együtt induló társadalmelemző statisztikusból lett, "felvilágosult abszolutizmushoz közel álló" szociálpolitikai reformer, az idő múlásával – ha úgy tetszik, az aktuális hatalomgyakorlók által illúzióktól többszörösen megfosztva – mára hovatovább a radikális szociálpolitikusi gondolatvilágig jutott.⁷ (/print/13793#sdfnote7sym)

E szubjektív benyomásoktól függetlenül, az tény, hogy mindkét iskola, műhely létrehozta, megszervezte a maga tényleges, az oktatási rendszerben helyet találó iskoláját is – a szociális munkás képzés területén.⁸ (/print/13793#sdfnote8sym) Erről mások még szólnak, itt csak annyit emelnék ki, hogy mindkét képzésnek – ha más-más alapokról kiindulva is - a kezdetektől fogva meg kellett küzdenie azzal a kihívással, hogy úgy neveljen föl mélyszegénységben élő embereket személyesen segítő szakembereket, hogy e fiatalok ne váljanak majd egy államivá szerveződő szegénypolitika pusztá kiszolgálóivá.

Végül röviden szólnék arról is, hogyan látom én, miért is nem zajlottak le ezek a viták a maguk idejében? Lehetne itt a vitakultúra általános hiányosságaira, vagy éppen az álláspontok elmélyült végiggondolásának a hiányára hivatkozni, én azonban a nyilvánosság hiányát, korlátait, a „kettős nyilvánosságot” és a hatalom sajátos működési módját emelném ki.⁹ (/print/13793#sdfnote9sym) Mélyen egyetértek a Szeta egyik pótolhatatlan szürke eminenciása, Kardos László 1998-ban megjelent értékelésével: *“elemezni lehetett az objektív relatív depriváció fogalmát (Ferge Zsuzsa, P. Townsend nyomán), de amikor Kemény István egy akadémiai előadásában egyszerűen azt mondta, Magyarországon élnek szegények, mi, társadalomkutatók nézzük meg, kik ők, hogyan és miből élnek, és hogyan tudnánk segíteni rajtuk, nos, ez az állásába került, és kutatási lehetőségek híján emigrációba kényszerült. Persze azért nagyon is érthető ez a szómágia. A ténylegesen létező, látható, hallható és szagolható szegényekről ne essék szó, ne vegyünk róluk tudomást, a szegénység jelensége - ha egyáltalán - árnyalt és kritikai éltől mentes szalonképes kifejezésekkel említettessék, és megszelídített formájában (hátrányos és többszörösen hátrányos helyzetűek stb.) se legyen a társadalmi közbeszéd tárgya.”*¹⁰ (/print/13793#sdfnote10sym)

És szintén Kardos Laci összefoglaló visszaemlékezéséből idézve:

*“Egy rövid egyoldalas vázlat Otília hagyatékából felidézi a novemberi megbeszélés témáit, az ott felvetődő kérdéseket, megfontolásokat.”*¹¹ (/print/13793#sdfnote11sym) Szó esik a demonstratív funkcióról, a hivatalos szociálpolitika elleni tiltakozásról, arról a remélt hatásról is, hogy kitartó nyomás révén változhat az állami szociálpolitika gyakorlata. Néhány megjegyzés, félmondat ebből a feljegyzésből: *“akármilyen kevés pénz is már tiszta haszon”, “a szegénységgel kapcsolatos téveszmék elosztatása”, “a rétegek közelítése, a társadalmi érzékenység növelése”, összegezve: “egy új szociálpolitika lehetőségeinek és feladatainak felvázolása”.*¹² (/print/13793#sdfnote12sym)

Ezek csupán széljegyzetek – de talán nem csak azok.

Jegyzetek

¹ (/print/13793#sdfnote1anc) *Szociálpolitika ma és holnap*. [Szerk.]: Ferge Zsuzsa - Várnai Györgyi. Bp., Kossuth Kvk., 1987.

² (/print/13793#sdfnote2anc) Konrád György – Szelényi Iván: *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz*, Kézirat, 1974.

³ (/print/13793#sdfnote3anc) Nem feledve azt a bátorító körülményt, hogy az 1980-ban Lengyelországban megszületett Szolidaritás mozgalom is azt példázta: lehetséges és szükséges is, hogy a társadalom maga vegye a kezébe sorsának alakítását, a változtatáshoz szükséges erőviszonyok formálását, s ne várjon tétlenül arra, hogy ezt majd a hatalmon lévők maguk megteszik. De nem feledve azt a csüggesztő körülményt sem, hogy Magyarországon nem alakult ki a lengyel Szolidaritáshoz hasonlóan társadalomba ágyazott mozgalom, “csupán” néhány tucat, néhány száz civil ember szerveződött össze...., s a Szolidaritás is kemény küzdelmek után viszonylag hamar elbukott.

A hatalmi viszonyoknak ez az alulról jövő, önszerveződésen alapuló megváltoztatása csak évtizedekkel később - egészen más politikai, társadalmi körülmények között, s megítélésem szerint egészen más ideológiai gyökerekből táplálkozva – jut el odáig, hogy az érintetteket magukat kell képessé tenni arra, hogy saját kezükbe veavék a fennálló erőviszonyok alakítását. Bármily csábító lenne ezen most elgondolkodni, ennek az előadásnak

a kereteit ez a gondolatmenet most szétfeszítené. Álljon itt csupán adalékként egy idézet Solt Ottilia 1989-ben a Szeta megalakulásáról adott interjújából: „*Megtanácskoztunk egy laza tervezetet, és két alapelvben megállapodtunk az első összeövetelünkön. Az egyik az volt, hogy a szervezet az lesz, amivé a hozzá csatlakozók teszik. A másik, hogy semmi olyat nem teszünk, amiért akár csak egyetlen szegénynek is bántódása eshet, azért, mert velünk kapcsolatba került. Konspirálnunk kellett, mert féltő volt, hogy nem annyira rajtunk verik el a port, mint azokon a családokon, akik segítséget kapnak tőlünk, mondván, hogy szocializmus-ellenes magatartást tanúsítanak azzal, hogy mernek szegények lenni.*” (Solt Ottilia: A Szeta történetéről. Lévai Katalin interjúja, Esély, 1989/1.)

4 (/print/13793#sdfootnote4anc) Ez az iskola kevésbé a hazai szervült viszonyokból kibontva, mint inkább azok normatív kritikájából kiindulva, s a más társadalmakban kialakított rendszerek normatív osztályozásán (jó – rossz) keresztül gondolta felépíteni érvrendszerét és változtatási javaslatait.

5 (/print/13793#sdfootnote5anc) Nagyszerűen példázza ezt a szociális politikát meghatározó társadalombiztosítási rendszer önkormányzatának létrehozásáról lefolyt hosszú vita a 90-es évek elején, közepén, illetve magának ennek az önkormányzatiságnak a története.

6 (/print/13793#sdfootnote6anc) Itt külön kiemelném Szalai Júlia gazdag munkásságát, aki számos kísérletet tett e két megközelítési mód összehangolása terén.

7 (/print/13793#sdfootnote7anc) Abban is lehet igazság, hogy az elmúlt évtizedek egész egyszerűen lényegesen eltérő szerepeket, lehetőségeket és kényszereket kínáltak fel a társadalom kitaszítottjaival foglalkozóknak, s az ezek közötti – nem csupán teoretikus, hanem befolyást, státuszt, egzisztenciát is meghatározó - választás, vállalás, a hol „kint”, hol „bent” lét egymást keresztező útjai is befolyásolhatták e pályákat.

8 (/print/13793#sdfootnote8anc) Az ELTE keretei között létrejött képzés gyökerei 1985-ig nyúlnak vissza, a Wesley János Főiskolán 1993-ban kezdődött a szociális munkás képzés, mely eredeti formájában néhány év múlva sajnálatos körülmények között megszakadt.

9 (/print/13793#sdfootnote9anc) Ne feledjük például azt a „mellékes körülményt”, hogy Solt Ottilia és mások is a 80-as években végig csupán a „második nyilvánosságban”, szamizdatban publikálhattak. Lásd ehhez a mellékelt „párhuzamos bibliográfiák”-at (<http://beszelo.c3.hu/keretes/parhuzamos-bibliografiak-%E2%80%93-kronologiai-rendben>) [3].

10 (/print/13793#sdfootnote10anc) Kardos László: Szeta, <http://beszelo.c3.hu/cikkek/szeta> (<http://beszelo.c3.hu/cikkek/szeta>) [4]

11 (/print/13793#sdfootnote11anc) Itt a Szeta megalakítását előkészítő 1979 novemberi megbeszélésről van szó.

12 (/print/13793#sdfootnote12anc) Uott.

(A fénykép forrása: mindennapi.hu)

- Emléknyom (<http://beszelo.c3.hu/e-kikoto/emleknyom>) [5]

Forrás: <http://beszelo.c3.hu/onlinecikk/szegenypolitika-versus-szocialpolitika-%E2%80%93-szeljegyzetek> (<http://beszelo.c3.hu/onlinecikk/szegenypolitika-versus-szocialpolitika-%E2%80%93-szeljegyzetek>)

Links:

- [1] <http://beszelo.c3.hu/szerzok/gyori-peter>
- [2] http://beszelo.c3.hu/files/gyori_mindennapi.jpg
- [3] <http://beszelo.c3.hu/keretes/parhuzamos-bibliografiak-%E2%80%93-kronologiai-rendben>
- [4] <http://beszelo.c3.hu/cikkek/szeta>
- [5] <http://beszelo.c3.hu/e-kikoto/emleknyom>